

HRVATSKA DRAMA I KAZALIŠTE U DUBROVNIKU OD 1850. DO 1882. GODINE

Miljenko Foretić

U razdoblju od nešto više od tri desetljeća druge polovice 19. stoljeća Dubrovnik je u svome mikrokozmu očitovao temeljne značajke cjelokupne epohe austrijske vladavine. Isprepletenost spoznaje o nekadašnjoj veličini, slobodi i samobitnosti te realnost krute zbilje o pokrajinskome gradu na periferiji carstva zastalno su nazočne sastavnice sveukupna života. Dakako, i najjužniji hrvatski grad, u početnim stupnjevima modernizacije hrvatske nacije i društva, pokušavao je naći svoje mjesto, status i tretman. I u doba neoapsolutizma, hrvatskoga narodnog preporoda i postnagodbenog vremena uzajamne sveze novoga središta Zagreba i Dubrovnika, shodno prilikama, prisutne su, uglavnom na duhovnome i kulturnome planu, ali i s nedvojbenim političkim označnicama. U širokome spektru raznolikih interesa u Dalmaciji partikularizam je naglašeno izražen, dok ga u Dubrovniku tada gotovo uopće nije bilo. To se iskazalo u punoj zrelosti preporoda kad je dubrovačka općina jedna od prvih 1869. došla u narodnjačke ruke, s ostvarenjima nekih od osnovnih težnji preporodne ideologije: uvođenje hrvatskoga jezika u škole, u sudstvo, u upravni aparat. Visoko i jedinstveno mjesto Dubrovnika u ilirskoj misli s mitemskim obilježjima nastavilo se i dalje, ipak s ublaženijim tonovima. Zanimanje učenih ljudi iz nacionalne metropole za dubrovačku kulturnu baštinu uslijedilo je i u tome razdoblju, kad brojni uglednici kao što su Ivan Kukuljević

Sakcinski, Vatroslav Jagić, Fran Kurelac, Franjo Rački i drugi posjećuju sredotočje starije hrvatske kulture i književnosti. Dubrovnik je u brojnim napisima označen kao uzorni obrazac, smjerokaz za budućnost, štoviše kao »zjenica našeg naroda« (V. Jagić).

Između višestrukih sigla, u ovim uvodnim obrisima, na kulturnom području izdvojit ćemo pojavnost tri koliko-toliko suvisla časopisa:

Dubrovnik, cviet narodnog književstva (1849.–1852.), *Dubrovnik, zabavnik Narodne štionice dubrovačke* (1867.–1876.), *Slovinac* (1878.–1884.). Prva dva su veoma pohvalbeno ocijenili Ante Starčević¹ i August Šenoa,² dok je treći doživljavao hvale i pokude, ponajviše poradi ideologijsko–nacionalnih svojstava.³ Ta periodična izdanja okupljala su i dubrovački književni krug, među kojima su Kaznačići, Kazali, Vodopić i mnogi drugi.

U takvome političkom, društvenom i kulturnom ozračju s nemalim manjkavostima i nedoumicama, nastojala je i hrvatska drama i kazalište na hrvatskome jeziku izboriti određeni položaj.

I.

Nakon doista reprezentativnoga broja hrvatskih drama u vrijeme ilirizma, autora *Pijerka Bunića* (1788.–1846.) s tridesetak tekstova (u prosudbu ne ulazim), stanje dramskoga stvaralaštva je sve do 1882. godine vrlo skromno, uostalom kako bijaše i u cjelokupnoj Dalmaciji. Bunić je nakon tiskanja triju drama u Gajevoj »Danici« 1849.⁴, *post mortem* dobio priliku i scenske provjere u nacionalnom teatru u Zagrebu, 1856. i 1862., po svemu sudeći bezuspješno, premda je u novinstvu simpatično i domoljubno najavljivan.⁵ August Šenoa, autoritativni dramsko-kazališni prosuđivač u zagrebačkom *Pozoru* 1867. ponovno se zalagao za dubrovačkog dramatičara: *Vrijedno bi bilo da se naš kazališni odbor pobrine ne bi li se Bunićevimi plodovi povećati mogao izvorni repertoar našega kazališta.*⁶ Dugo zaboravljene, Bunićeve drame se odnedavna suvremenim metodološkim pristupom preispituju i objavljuju, zaslugom marljiva književnog povjesnika Antuna Paveškovića.⁷ Štoviše, dramski program Radio Zagreba 1997. izveo mu je

adaptiranu dramu *Župnik od Stravče*, s kojom je Bunić bio predstavljen i na Drugom međunarodnom festivalu igrane i dokumentarne radio-drame u Hvaru, u travnju 1998. godine.⁸

Do pojave Iva Vojnovića Dubrovnik nije dao izrazitoga dramskog pisca. Uvjetno bi se mogao uzeti u obzir *Matija Ban*, koji kao deklarirani Srbin katolik — bio je i tajni agent Garašaninov — pripada srpskoj književnosti, ali ulazi u razne preglede i leksikone hrvatske literature.⁹ Nekoliko njegovih drama tiskano je tada u Dubrovniku, većinom prvi put.¹⁰ O Banovoj dramaturgiji podosta je pisano, od ushita i epiteta, do kritičkih prosudbi. S pravom su Banu zamjerali (primjerice Dragutin Prohaska, Antun Barac, Pavle Popović, Jovan Skerlić, Albert Haler) nedostatak nadahnuća, konvencionalnost, eklekticizam, didaktičnost, papirnatost osoba, deklamatorski stil i nepoznavanje temeljnih dramskih tijekova.¹¹ Ukratko ćemo se zadržati na tri drame s dubrovačkom tematikom ili aluzivnošću na stari Dubrovnik. Pripadaju tipologiji povijesne drame s mnogim slabostima za takav žanr u našoj dramatici 19. stoljeća. *Marta Posadnica ili Pad Velikog Novgoroda* obrađuje već poznati motiv iz ruske povijesnice (Karamzinova pripovijest, Pogodinova tragedija), propadanje novgorodske republike u srazu s centralističkim snagama, na čelu s Ivanom Groznom. Ban bezdvojbeno suosjeća s Novgorodom, simbolom samobitnosti komunalnih državnica i s likom slobodoljubive Marte koja u načelnoj obrani slobode tragično pogiba. Kako je dobro primijetio Aleksandar Flaker,¹² »posljednji bard dubrovački« (J. Skerlić) svojim »elegičnim tonalitetima (...) aludira i na sudbinu Dubrovnika«. U odužoj recenzentskoj raščlambi August Šenoa je pregnantno ocijenio manjkavosti Banove stihovane tragedije: suvišak radnje, nepotrebni zapleti, prekid glavne niti zbivanja, vrlo oskudna karakterizacija dvaju glavnih pokretača sukoba, da bi zaključio »da je sve djelo slabo«.¹³ — *Marojica Kaboga* obrađuje životnu putanju legendarnoga dubrovačkog junaka, od bahatog mladca, zatočenog zbog umorstva u tamnici, do spasitelja domovine nakon katastrofalne elementarne nepogode, potresa 1667. Istodobno i intimnu dramu vlastite žene i njezinu tragičnu smrt. Pisac se očigledno vratio sličnoj temi, mladenačkoj tvorbi *Il terremoto di Ragusa* (1835.), koju je uz neke ostale pokušaje uništio. I taj motiv poslužio je Banu da u tekstu, posvećenom dubrovačkoj vlasteli, iskaže pasatistički patriotizam i etičku postojanost starih Dubrovčana. Dubrovnik je za njega ishodište slavenstva, ideje slobode i istine.

Kobna tajna je »tragedija u pet činova iz dubrovačkog života«, u kojoj autor u podosta neuvjerljivoj radnji uzima za predložak neke Shakespeareove drame, posebice *Otela*, o čemu je zanimljivo pisao Albert Haler.¹⁴ U tragediji o ljubavi, ljubomori, nevjeri i obiteljskim tajnama Ban ponovno izriče ponos i čast starih Dubrovčana, njihovu »duhovnu veličinu«.

Iz sačuvanih dubrovačkih dramskih tekstova, uglavnom rukopisno pohranjenih, razvidno je da su to nevješti pokušaji, poprilično motivirani aktualnim zbivanjima. Tako je *Petar Franasović* (1819.–1883.), svećenik, Korčulanin, književno pripadnik dubrovačkoga kruga, u kojem je dugo obnašao župničke dužnosti, uz svoje objavljene pripovijesti i pjesme, ostavio nekoliko dramskih sastavaka, više ili manje nedovršenih.¹⁵ Po svemu sudeći, nastali su u ranijim godinama njegova stvaralaštva, između 50–ih i početaka 60–ih godina. *Jeftina kći*, tragedija ili žalosni igrokaz, zamišljen u pet činova, u desetercu, pod utjecajem narodne poezije, obrađuje poznati starozavjetni motiv, često nazočan u europskoj književnosti i glazbi. *Moizes (Mojsije)*, od kojega je ispisan tek prvi prizor prvoga čina, pokazuje slične značajke: ambiciozna tematika, patetično i deklamatorski te dramski papirnato složena.¹⁶ Zanimljiviji su Franasovićevi prozni komadi, ne poradi dramaturški kvalitetnijih razloga, već kao određeni odblesak političkih stavova angažiranog narodnjaka u tim godinama i zastalnog promicatelja hrvatske riječi. Zaintrigiralo ga je još uvijek neriješeno Istočno pitanje, ponovno pokrenuto (*Gluma. Velevlasti prema Istočnom pitanju*), posebice osobnost bana Jelačića u kontekstu položaja Hrvata i južnih Slavena. *Dvogovor. Duh Miloša Obrenovića i Jelačića Bana* neznatni je kroki dok je relativno oduža drama *Ban Jelačić ili Jugoslaveni u Austriji*, prvotno usredotočena samo na zbivanja 1848., poslije zamišljena do 1860., ali ne i nadopisana, odnosno dovršena.¹⁷ U prvome činu, šest prizora smješteno je u Innsbrucku, Beču, Zagrebu i Karlovcima, glavnim stjecištima značajnih odluka. Neke prizore drugoga čina pisac situira u dvoranu hrvatskoga sabora. Uz temeljnu intonaciju, glorificiranje Jelačića u revolucionarnim događanjima, što je bilo rašireno raspoloženje po Dalmaciji,¹⁸ Franasović očituje *austroslavizam*, stav službene hrvatske politike do oktroiranog ustava od 4. ožujka 1849. Autor te političke drame s historicističkim značajkama polazi od prirodnog prava, koji novu Austriju zamišlja kao federaciju narodnih jedinica, od kojih bi jedna bila sastavljena od etničkog područja južnih Slavena unutar carevine. Takva stajališta zastupao je i dubrovački list »L'Avvenire« tijekom 1848. i 1849. godine, uz sjedinjenje trojednice — hrvatskih zemalja.

U vrijeme naglašenih političkih borbi između narodnjaka i autonomaša 60-ih godina, pogotovo pri izborima i osvajanjima općina, u nekim dalmatinskim sredinama se ispisuju političke rugalice i satire uglavnom anonimnih sastavljača s utilitarnim nakanama. Snažna tradicija takve tipologije u Dubrovniku je zarana postojala još od 15. stoljeća pa nadalje. Prava je rijetkost da je takva građa uobličena u dramsku formu, s podosta osoba i komparserije. *Dosta 'e već ili padnuće dubrovačke komune 1869.*, komedija u tri čina (čina), sačuvana u više inačica,¹⁹ očigledno je bila popularna u svome vremenu. Tema su općinski izbori kad su narodnjaci, na čelu s mladim Perom Čingrijom, porazili autonomaše i preuzeli vlast. Oštre kritike i invektive s makaroničkim jezikom upućene su bivšem načelniku općine, vijećnicima — prisjednicima i inim adeptima, koji su zakazali ne samo u bitnim pitanjima preporoda, već u čitavoj ljestvici komunalnih potreba: gradnja putova i popločavanje ulica, izgradnja kazališta, nebriga za brodogradnju i pomorstvo, nemar za školstvo, noćna rasvjeta i zahodi. Takav, uvjetno ga nazovimo, žanr, sa svojim specifičnostima očitovao se i u europskim gradovima, dakako, s većim stupnjem pismenosti i manje uskogrudnim problemima. Ovome se mogu pridodati i tekstovi *U Olimpu, iza sedute komunale za proslavit Pija IX.*, komedija u dva čina, *Komedija nova, Nova šena u Olimpu*,²⁰ skice, zapravo raspredanja između Boga (u raju), svetoga Petra i svetoga Vlaha, u potonjoj i svete Cecilije, o nevoljama u Dubrovniku: masoni u općinskom vijeću, bezvjerstvo — nepoštivanje pape, gradnja pravoslavne crkve, isusovci kao eksponenti talijanaštva, čudnovato ponašanje biskupa pri festi sv. Vlaha (ukinuo muziku) i dr. Navedeni sastavci su nastali 70-ih godina protekloga stoljeća.

Kao popudbinu ovoj inventarizaciji uvrštavamo i dramske pokušaje *Antuna Ljepopilija* (1848.–1940.), kulturnog djelatnika, pisca priloga iz dubrovačke prošlosti, suradnika Akademijinih edicija. Taj gorljivi pravaš, svećenik, u mlađim godinama bavio se ponešto i književnošću. Napisao je i sedam dramskih uradaka, nedatiranih, raznolikog žanra: farse, komedije i drame. Po stanovitim indicijama iz predočenog razdoblja su: *Čudnovat oklad*, komedija u četiri čina, *Izbori*, drama u četiri čina, te *Rimsko sudište*, kratka drama u stihu. Sve pokazuju hrapavost pisma i slabo poznavanje dramaturških silnica. Uporabljive su jedino kao refleksija lokalnih dogodovština.²¹

Premda ne pripadaju zadanom vremenu ove tematike, dvije komedije *dum Ivana Stojanovića* (1829.–1900.), pisca *Dubrovačke književnosti* i raznih sastavaka,

te prevoditelja, *Frlezija* i *Romantičizam* (ili *Romanticizam i jastog*), uklapaju se potpuno u strukturalni sklop skicozno opisanih tekstova. U obje, nastale vjerojatno krajem 80-ih i početkom 90-ih godina, ima podosta satiričnih izljeva, uperenih na političko, stranačko stanje u rodnome mu gradu.²² U drugoj, groteskno osjenčanoj, Stojanović se poput mnogih Dubrovčana svoga doba, vraća u stari Dubrovnik, mjerilu sklada i etičkih shvaćanja. Zanimljivo je da je u toj lokaliziranoj preradbi, drame Enrica Castelvecchija *La donna romantica*, što u uvodu pisac navodi, »isti osnov (...) kao Molièerove na dubrovački kalup od Tudisija i ostalih prevedene«.²³

Iz toga pregršta rukopisno pohranjenih dramski sročeni sastavaka, jedino su objavljena dva, od kojih je jedan i višekratno scenski predodčen. Sastavljač je *Antun Kaznačić* (1784.–1874.), najpoznatiji dubrovački ilirac, pjesnik i kulturni djelatnik. To su u stvari razgovori upriličeni uz maškarate. *Dubrovačke sluškinje*,²⁴ u rimovanim osmercima, u dva zasebna dijela, pokazuju stanovitu duhovitost, ocrtavajući dubrovački mentalitet. *Rukotvorci*, kako ih autor naziva »razgovor među šavcom, crevljarom, klobučarom, marangunom i barbierom«, podnaslovljeni u tisku i u kazališnim programima i kao »zanatlijska šala«, »šaljiva igra«, »šaljivi razgovor obrtnika«, nisu bez svojevrstne lepršavosti.²⁵ Iako bez ikakva dramskoga naboja, ta pošurica bila je svojedobno popularna, pa je izvodi *Dobrovoljačko glumačko društvo dubrovačko* 1881., poslije u okviru raznih priredbi, ponajviše radničkih društava, kadšto i s neprimjerenim i pretencioznim socijalno-društvenim konotacijama.²⁶ Karakterizaciju tih kratkih tekstova, s obzirom na odnos prema tradiciji i nekadašnjim maskeratama, dao je poticajno Pavao Pavličić,²⁷ koji smatra da je »riječ ipak o razrađenim dramskim prizorima«.

Značajan segment nazočnosti hrvatske drame tada u Dubrovniku je kontinuirano i plodonosno objavljivanje prvi put komada iz dubrovačke baštine. U »Dubrovniku, zabavniku narodne štionice dubrovačke« (za 1867.) tiskan je cjeloviti Držićev *Dundo Maroje*,²⁸ što je pozdravilo dalmatinsko i zagrebačko novinstvo. Narodnjačko glasilo posebice naglašava vrijednosti nacionalne literature, zalažući se za izdavanje svih Držićevih komedija. Staloženo ističe kulturno-povijesni kontekst teksta, a da bi se mogla dati razborita prosudba, trebalo bi imati na uvid sva Držićeva djela.²⁹ Znakovito je svjedočanstvo Augusta Šenoa koji, premda kazalištarac, nije osjetio teatarski izazov dotične komedije: *Stare naše komedije zanimaju nas uopće više nego tragedije, ove su nasljedovanje Grkâ i*

*Talijanâ, one su crpljene iz narodnoga života, pune samonikle šale, pa ako i možebit nisu danas za prikazivanje, a one su svakako za učenje kulturne historije i jezika, koji je osobito kod Držića čist, izim talijanskih pošalica.*³⁰

Slijedom su objelodanjene drame: Držić, Arkulin; Nalješković, Komedija; Bruerović, Vjera iznenada; Jaketa Palmotić Dionorić, Didone. Naročito su brojne tzv. »frančezarije«, svojevrsne preradbe Molièreovih komedija, kojih je čak deset objavljeno u »Slovincu«: 1879. Mizantrop i Ilija aliti muž zabežoen, 1880. Ilija Kuljaš i Ženidba usilovana, 1888. Jarac u pameti i Nauk od mužova, 1882. Nauk od žena i Kritika nauka od žena, 1883. Tarto, 1884. Gjono, aliti gost.³¹

Književno, kulturološko i dramsko–kazališno značenje dubrovačke dionice u objavljivanju tih sastavaka je prevažno, upravo u vrijeme kad se očituje zanimanje za te proterke vrednote, u širim hrvatskim razmjerima, od kojih je Akademijina edicija *Stari pisci hrvatski s djelima Držićevim* (1875.), *Gundulićevim* (1877.) i *Palmotićevim* (1882.) bio daljnji poticaj.

Unatoč deficitarnosti suvremene hrvatske drame u Dubrovniku, poneka njezina recentna ostvarenja predložena su scenski ipak u tome razdoblju dubrovačkom gledateljstvu, primjerica ona Josipa Freudenreicha, Janka Jurkovića, Nikole Milana, pa i Matije Bana.

II.

Kazalište u pokrajini Dalmaciji od 50–ih do početaka 80–ih godina gotovo je isključivo na talijanskom jeziku. Koncentrirano je u većim gradovima, koji su revno ugošćivali talijanske putujuće družine. Iako su djelovale u nacionalnom smislu negativno, ipak su gradskome pučanstvu donosile posredovanjem demokratske umjetnosti i neke stečevine suvremenoga zapadnoeuropskog stvaralaštva i kulture. Sporadično će se početi javljati i nastupi domaćih kazališnih dobrovoljaca, bez čvršće organizacijske i financijske utemeljenosti. Kazalište ima tada ponajviše političko značenje. Ono je u prvom redu povezano uz pitanje jezika kao nacionalnog i komunikacijskog identiteta. Kazalište nikad nije postalo integralnim dijelom narodnosne ideologije u Dalmaciji, kao što je bilo u sjevernoj

Hrvatskoj u doba ilirizma, pa i kasnije. Jezična pitanja u drugim područjima života bili su važniji elementi nacionalnog konstituiranja. Doduše, jedan od preporoditeljskih prvaka *Antun Konstantin Matas* u programatskom spisu iz 1860. godine *Glas hrvatsko–slovenski iz Dalmacije*, izrijekom je naglasio »*da je kazališni jezik isključivo talijanski, to je istina: ali s tim se pravi dalmatinski rodoljub ne bi smio hvastati, nego dapače stiditi, te iz petnih žila nastojati, da se na tim kazalištim ustupi mjesto i hrvatsko–slovenskom jeziku i da kazališta budu sriedstva izobražavanja puka dalmatinskoga, a ne sriedstva živinske naslade za čudoredne iskvarene talijanaše...*«³² Dotični je štoviše pokrenuo sjemenišno kazalište u Sinju 1860. (prvi nastup 1861.), pisao i prevodio tekstove, a vjerojatno i režirao, jer predstave mogu postati »*točilom narodnoga ćućenja, iz kojega će se narodni duh na šire razprostraniti, uvriežiti, podignuti*«.³³

Narodnjačko glasilo i kasnije novine slične orijentacije pratile su mrežom svojih dopisničkih suradnika inicijalne pojave recitacija i nezahtjevnih uprizorenja hrvatskih amatera dobrovoljaca, pogotovo u čitaonicama, organizacijskim žarištima za nacionalno–političku djelatnost. Isticana je pri tome domoljubna terminologija, s tek pokojom rijetkom, naivno sročenom estetičkom natuknicom.³⁴

I vođa preporoda i nacionalni ideolog *Mihovil Pavlinović* sa svojem moralističkog motrišta, prigodom posjeta teatru u Trstu i još nekim talijanskim gradovima smatra da »*kazalište današnje, izgled je i polakšica razbludi pokvarenih narodah*«.³⁵

Dubrovnik je u svim tim prelamanjima, ali i s ostvarenim predstavama na hrvatskome jeziku, ponajbolji uzorak, vjerojatno i predvodnik. Poslije neuspjelog pokušaja spomenutog Pijerka Bunića 1845. godine u organiziranju domaće putujuće družine, što ga je obrazložio u obliku stanovitog programatskog članka,³⁶ inicijativa dolazi iz Zagreba, od Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Taj ugledni književnik i polihistor, posjetivši Dubrovnik 1856. i sklopivši poznanstva i prijateljstva s dubrovačkim literarnim kružokom, obraća se 1857. Ivanu Augustu Kaznačiću za okupljanje glumaca (igrača i igračica) i osnivanje dramske družine. Priziva se na slavne dubrovačke amatere, Orlove, Smetene i druge, kao i na klasičnu dubrovačku dramsku literaturu, možebitnu njihovu repertoarnu okosnicu. Kukuljević ističe važnost i značenje kazališta za narod, naročito »*nama, koje potkapa tuđinstvo od svih stranah. Mi bi ovamo volili dalmatinske umjetnike nego li naše obične iz ovieh stranah koji na slavenskom jeziku prikazuju duh njemački*«.³⁷ Godinu poslije

tog »oštroumnog istražitelja dubrovačke građanske i književne povjesti« potiče da opskrbi potrebitim informacijama Dimitrija Demetra koji kani napisati raspravu o narodnom kazalištu, s naglaskom na Dubrovnik.³⁸

Očigledno prilike još nisu bile sazrele za takve pothvate, pa se prvi dubrovački dobrovoljci s hrvatskim scenskim izričajem javljaju tek 1877. godine. U međuvremenu je na samu Novu godinu 1865. otvoren novi dubrovački kazališni prostor, *Bundićevo (Bondino) kazalište*, u doba ustoličenja novih teatarskih zgrada u Dalmaciji: u Splitu, Zadru, Šibeniku. Glasilo narodnjaka je unutrašnjost toga zdanja ocijenilo najpovoljnije s ponešto pretjeranim zaključkom: *Možemo reći bez bojazni da smo u zabludi, to je jedno od najsavršenijih i najelegantnijih kazališta koja postoje.*³⁹ U krhotinama uspomena i svjedočanstvu zapisa taj je prostor u dugome vremeplovu sve do danas doživljavao raznovrsne namjene i uporabe, pri čemu su se prelamali privatni i opći interesi, popraćeni polemikama i razmiricama. Novi medij u osvitu dvadesetog stoljeća — kinematograf našao je u njemu dugogodišnje zaklonište i nerijetko trijumfalne prihvate, ali i znatne pokude. Ipak je temeljna namjena ostala teatarska.

Prvi dolazak i relativno poduži nastupi jedne domaće družine u vrijeme potpune dominacije talijanske riječi bio je prožet, dakako, spontanim i nazdravičarskim izljevima patriotskih čuvstava. *Družina Fotije Iličića*, nazivana raznim imenima, čak i hrvatskim društvom, s repertoarom uglavnom šaljivoga značaja, 1874. godine izvela je i neke hrvatske drame, među kojima je bio i paradigmatički pučki igrokaz Josipa Freudenreicha *Graničari*.⁴⁰

Najznačajniji događaj u ovome vremenskom odsječku je gostovanje *Zemaljskog narodnog kazališta iz Zagreba*, ili *Hrvatskog dramatskog društva*, od 25. travnja do 17. svibnja 1875., u reprezentativnom sastavu. O tome prvom nastupu na obalama Jadrana, tada jedinog profesionalnoga hrvatskog kazališta, kazališna povijest i teatrologija je u više navrata pisala, čak i iscrpno, primjerice Slavko Batušić, Slobodan Prosperov Novak i Miljenko Foretić.⁴¹ Tema je gotovo iscrpljena, pa ćemo opetovano naglasiti njegovo višestruko značenje: političko, nacionalno, kulturološko, pa i estetičko–teatrološko, s bitnom poantom, prožimanje hrvatskoga sjevera i juga i viceversa. Emblematičan je u tome smislu specijalno ispjevan pjesmotvor Augusta Šenoa *Pozdrav Dubrovniku* u kojem se zrcale neke postavke nacionalne ideologije 19. stoljeća. Pjesnik se poziva na slavnu i sjajnu dubrovačku prošlost, iz koje »niknu i naša sila«. Želi Dubrovniku daljnji cvat, rast i trajnost.

Veseli se da se »opet Taliji riječ razveza, / I opeta se javlja vila ista, / Da hrvatskim vam zbori opet slovom«. ⁴² Donekle je začudno da se u brojnom i raznolikom repertoaru nije našlo mjesta i za domaće suvremene autore, osim Banove tragedije *Mejrima*, tada često izvođene i bezrazložno popraćene hvalospjevima.

Izravan je posljedak gostovanja nacionalne drame formiranje dubrovačke amaterske družine i njezini nastupi 1877. godine. Šenoin *Vijenac* je njezinu pojavu zanosno pozdravio, nazivajući je »*novom erom na književno-narodnom polju*« Dubrovnika. Sličnom terminologijom potiče dubrovačku gospodu da »*bez predrasude predaju u dobrovoljce svoje sinove i kćeri*«, uvjeravajući je u »*veliku moć narodnog kazališta i visokog i plemenitog zvanja onih, koji se njemu posvete*«. ⁴³ Od toga datuma pa sve do 1941. godine, premda sa stanovitim cezurama, s heterogenim i često puta improviziranim repertoarom, nerijetko i bez čvršće organizacijske strukture, dubrovački amateri stalno djeluju i postaju neizostavni dio kazališnoga i kulturnoga života Grada. Tako nastupaju 1879., 1880., 1881., da bi 1882. *Gjačko teatralno društvo* izvelo u tijeku pedesetak dana više komada. ⁴⁴ Tada se začinje ambiciozna ideja o osnivanju *Narodne teatralne družine za Primorje* sa sjedištem u Dubrovniku, s poluprofesionalnim obilježjem. Uz to se trebala ustrojiti dramska škola za cjelokupnu Dalmaciju, što su pozdravili i Narodni list i splitska Sloboda: *Kako je osnova liepa u patriotičnom i hrvatskom duhu, treba da bude nadamo se, da će ju, uzvriedi li toga i dalje podupirati svi dubrovački rodoljubi*. ⁴⁵ Taj zamišljaj ostala je samo *pia desideria*, koji će se ostvariti tek u međuraću s djelovanjem *Dubrovačkog kazališnog društva*. Kao prijelazni stadij može poslužiti aktivnost *Hrvatske diletantske pozorišne (kazališne) družine* od 1903. do 1915. godine.

Još krajem 70-ih godina kazalište je promatrano gotovo isključivo kao nacionalna i propedeutička ustanova, s primarnom zadaćom da potiskuje talijanštinu. U pripovijesti epistolarne forme Petar Franasović se žestoko obrušio na stanje u dubrovačkom kazališnom životu upravo s toga stajališta: *Kazalište (Bundićevo, op. m.) do danas barem, bez prirodnog smjera, erbo isključivo u rukuh talijanskih glumaca. Mješte da bude poglaviti podizač narodnog duha, promicalo pučke prosvjete; postaje ovako nešto zaliho, neka razbludna zabava talijosmamnijem sladokuscima, sa slijedbom dotične im majmunčadi. Uzdamo se da će slovinska Atina popraviti ovu pogrešku*. ⁴⁶

U nastupima dubrovačkih kazalištaraca pozitivna je činjenica što su repertoarom — uglavnom komedije, šaljive igre i vodvilji, dosta jednočinki — namrjeli gledateljstvu nekoliko recentnih hrvatskih drama bez obzira na njihove vrijednosne domete. Ažurno su predložene lakrdije *Nikole Milana Simeonovića* »Amanda« i »Bez brkova«, »Kumovanje« *Janka Jurkovića*, *Freundenreichova* »Crna kraljica« s prologom »Prokletstvo na Medvedgradu«. Vrhunac je bilo prvo izvođenje jedne »frančezarije« (nakon I. pol. 18. st.), *Ilije Kuljaša*, Tudiševićeve preradbe Molièreova »Građanina plemića«, nedavno (1997.–1998.) na repertoaru Dubrovačkog festivala.

U kontekstu kazališnog zemljovida u Hrvatskoj, posebice u njezinu južnome dijelu, dubrovački primjer pokazuje i brojne nedoumice i dileme oko ključnih pitanja autentičnoga domaćega glumišta, pogotovo organizacijskog ustrojstva. Prema mnogim pokazateljima, Split će nakon konačne pobjede narodnjaka 1882. i presudne uloge Gaje Bulata preuzeti vodeće mjesto u kazališnim rasporedima pokrajine Dalmacije.

BILJEŠKE

¹ »Dubrovnik, cviet narodnoga književstva. Svezak drugi za godinu MDCCCL. Urednik Matija Ban.« *Narodne novine*, 17 (1851), 230, str. 661–662, potpisano sa šifrom #Σ; isto, u Ante Starčević: *Književna djela*, priredio Dubravko Jelčić, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb 1995, str. 435–440. Stanoviti prigovori uredniku odnose se na uporabu jezikoslovnih oblika.

² »DUBROVNIK. Zabavnik narodne štionice dubrovačke za god. 1867. U Spljetu.« *Pozor*, 6(1867), 129, str. 503; 132, str. 515–516, i u August Šenoa: *Sabrana djela*, knj. IX, Znanje, Zagreb 1964, str. 215–219 (priredio dr. Slavko Ježić).

³ Ovom zgodom ćemo navesti smiren osvrt A. Šenoa, u prvom redu o unitarnom prijedlogu uredništva, da se južni Slaveni nazovu »Slovinci«, »Ime 'Slovinac'«. *Vijenac*, 10(1878), br. 26, i u: *Sabrana djela*, knj. XI, Zagreb 1964, str. 442–444. O tome, posebice o polemikama »Katoličke Dalmacije« i »Slovinca«, v. Nikola Ivanišin: »Časopis 'Slovinac' i slovinstvo u Dubrovniku.« *Rad JAZU*, knj. 324, Zagreb 1962, str. 227–235.

⁴ To su: »Muhamed II u Bosni«, *Danica ilirska*, 15(1849), br. 1–6; »Bolje promišljeno nego namišljeno«, isto, br. 14; »Stranoljubje Čarnagorca«, isto, br. 29.

⁵ *Bolje promišljeno nego namišljeno i Stranoljubje Černogoraca*, praizvedbe 2. I. 1856. »Kao što smo saznali iz vierodostojna izvora pisana su ta dva komada uprav u

narodnom duhu i sadržaju prizorah neposredno izcerpljenih iz narodnog života a značaji su istinito narisani. Činimo dakle naše domorodno občinstvo pozorno na ovu zanimljivu izvanrednu predstavu i nadamo se tim sigurnie mnogobrojnom posietu, što se ovdie radi i od odobrenju jednoga od najmarljivijih članovah našega narodnoga kazališnoga društva.« *Ilirske narodne novine*, 22(1856), 1, str. 2; za izvedbu *Stranoljublje Crnogorca*, 3. IV. 1862. samo najava bez popratnog teksta, *Pozor*, 1(1862), br. 77.

⁶ U okviru prikaza *Dubrovnik...* (v. bilj. 2), *Pozor*, br. 129, str. 503; i u: *Sabrana djela*, knj. IX, str. 217.

⁷ Antun Pavešković: »Pijerko Bunić Luković — urotnik i pjesnik«. *Dubrovnik*, 29(1986), 1–2, str. 7–23; *Slikotvorstvo Pijerka Bunića Lukovića*, Dubrovnik 1987; »Pijerko Bunić kao recidiv dramaturgije XVIII. stoljeća.« *Dani Hvarskog kazališta*, XXI, Hrvatska književnost 18. st. Tematski i žanrovski aspekti, Split 1995, str. 252–259. Ocjenu Bunićeve dramaturgije, uglavnom nepovoljnu, na temelju dotad objavljenih tekstova dao je Nikola Batušić, »Didaktički pučki igrokazi«, u: *Hrvatska drama od Demetra do Šenoe*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1976, str. 235–239; v. i M(iljenko) For(etić): »Bunić Luković, Pijerko«. *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, Zagreb 1989, str. 505–507, s opsežnom literaturom o piscu.

⁸ Radio prilagodba *Zvezdana Timet*, redatelj Biserka Vučković, ton majstor Nedjeljka Lambaša, urednik Željka Turčinović, usp. *Drugi međunarodni festival igrane i dokumentarne drame, starim tekstovima u pohode*, travanj 1998, Hvar/Hrvatska (Zagreb 1998.), *The Vicar of Stravča*, str. 17–18; *Le curé de Stravča*, str. 66–67; *Župnik od Stravče*, str. 117–118. To je nepotpisani informativan tekst o Buniću i dotičnoj drami.

⁹ V. Seid Serdarević: »Zaboravljeni kanconijer zaboravljenog pjesnika (Ljubavna poezija Matije Bana)«. *Dani Hvarskog kazališta*, XXIV, Hrvatska književnost u doba preporoda (ilirizam, romantizam), Split 1998, str. 507, 515–516; autor se zalaže za uvrštavanje toga konvertita u hrvatske pisce. Usp. Ma(rtin) Ki(minski): »Ban, Matija«. *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1, Zagreb 1983, str. 408–411.

¹⁰ To su: *Car Lazar ili Propast na Kosovu* (pretiskano iz »Dubrovnik, zabavnika Narodne štionice dubrovačke za 1867.«), Split 1866; *Marta Posadnica ili Pad Velikog Novgoroda*, Dubrovnik 1872; *Marojica Kaboga*, 1880. (pretiskano iz »Slovinca«, 1880.); *Kobna tajna*, »Slovinac«, 1881.; *Vanda, kraljica poljska*, »Slovinac«, 1882.; *Jan Hus*, 1884. (pret. iz »Slovinca«, 1884.). Nisu navedeni ulomci ponekih drama. Usp. Josip Badalić: *Bibliografija hrvatske dramske i kazališne književnosti*, Zagreb 1948, gdje svi podatci nisu precizni.

¹¹ V. Ma(rtin) Ki(minski), o.c. (bilj. 9); N. Đorđević: »Ban, Matija«. *Leksikon pisaca Jugoslavije*, sv. I, Matica srpska, Novi Sad 1972, str. 142–143.

¹² Aleksandar Flaker: »Književnost hrvatskog preporoda prema sentimentalizmu ('Marta Posadnica' u hrvatskoj književnosti)«. *Kolo*, Nova serija 4(1966), 8/9/10, str. 223–225.

¹³ A/ugust/ Š/enoa: »Marta Posadnica ili pad velikoga Novgoroda. Tragedija u 5 razdiela; napisao Matija Ban. Dubrovnik 1872. Kod Dragutina Pretnera.« *Vienac*, 5 (1873), 3, str. 45–47; 4, str. 60–63; isto, u: *Sabrana djela*, knj. XI, znanje, Zagreb 1964, str. 178–189.

¹⁴ Albert Haler: »Matija Ban«, u: *Novija dubrovačka književnost*, Zagreb 1944, str. 52–53, 63–70.

¹⁵ O njemu v. Fr/anko/ O/reb/: »Franasović, Petar.« *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4, Zagreb 1998, str. 349–350 s literaturom; Goran Kalogjera kritički piše o Franasovićevim pripovijestima, v. »Novelistički pokušaji Petra Franasovića« *Rival*, 6 (1993), 1–2, str. 101–107; isto, u: *Iz književne baštine otoka Korčule*, Rijeka, str. 9–18. Slavica Stojan prva, koliko znadem, u informativnom članku navodi nekoliko naslova njegovih dramskih pokušaja, v. »Dubrovački svećenik Korčulanin Petar Franasović« *Dubrave hrid*, 2 (1995), br. 6.

¹⁶ Franasovića ostavština nalazi se u Državnom arhivu u Dubrovniku (odsad DAD), RO–48. *Jeftina kći* (Korčula 1854.), 48–III–1; *Moizes*, 48–III–1b.

¹⁷ Signature redosljedom spomena: 48–III–1 e; 48–III–1 d; 48–III–1 c.

¹⁸ O Franasovićevom zanimanju za Jelačića i ranije v.: Vinko Foretić: »Šest pisama Andrije Alibrantija pisanih u Zadru g. 1849. Petru Franasoviću.« *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 1959, 4–5, str. 261–277; Franko Oreb: »Doprinos korčulanskih svećenika preporodnom pokretu u Dalmaciji.« *Crkva u svijetu*, 1989, 4, str. 378–379. Navodim ovdje poneke pjesničke sastavke u čast Jelačića: Antun Kaznačić: *Priuzv. Priprem. Gosp. Jozipu Knezu Jelačiću banu i vladaocu trojo–kraljevine Hrvatske Slavonske Dalmatinske ec. ec. Piesan*, U Dubrovniku, 1848; Ana Vidović: *Na došastie u Dalmaciu njihovoga privisokoga gospodstva Josipa Jelačića bana Dalmacie Hrvatske i Slavonije vladaoca gradskoga i vojničkoga od Dalmacie*, Zadar 1851; *Nel fausto arrivo a Ragusa di Sua Eccellenza Giuseppe Jellačić generale d'artiglieria, bano della Croazia e Slavonia, governatore civile e militare della Dalmazia. La Congregazione municipale di Ragusa in segno di esultanza ed ossequio*, Ragusa 1851. (među pjesmotvorima je i Mata Vodopića na hrvatskome, str. 7–12). Sve su prožete nekakvim fiktivnim nadama u Jelačićevu misijsku ulogu, pa tako i s ufanjem da bi on mogao trgnuti Dubrovnik iz letargije.

¹⁹ Tri primjerka u DAD–u: Arhiv Luka Zore, br. 117/1963–4; Ostavština Ernesta Katića; Fond dr. Melka Stankovića (otipkano na stroju); u Znanstvenoj knjižnici Dubrovnik (odsad ZKD), rkp. br. 865 (usp. Stjepan Kastropil: *Rukopisi Naučne biblioteke u Dubrovniku*, knj. I, Zagreb 1954, str. 336); isto, rkp. br. 892 (usp. *Rukopisi Znanstvene knjižnice Dubrovnik*, knj. II. Rukopisi na stranim jezicima, II. izd., Dubrovnik 1997, str. 200). Kastropil nije u pravu, kad možebitno autorstvo pripisuje Stjepanu Tomaševiću, poznatome prepisivaču književnih i inih tekstova, koji je i ovu satiričnu komediju prepisao. — O njoj, kao i nekim drugim prigodničarskim iskazima slične tipologije, sažeto sam informirao u radu »Prelazak dubrovačke općine u narodnjačke ruke«, *Dubrovnik*, 1967, 2, str. 73.

²⁰ DAD, Fond dr. Melka Stankovića, teka br. 5.

²¹ ZKD, rkp. br. 596/1–6 (usp. Stjepan Kastropil: o.c., str. 182); isto, rkp. br. 598.

²² O njima je pisao ponešto Albert Haler u *Novija dubrovačka književnost*, Zagreb 1944, str. 185–187, u portretu Ivana Stojanovića.

²³ ZKD, rkp. br. 726 (usp. S. Kastropil; o.c., str. 330).

²⁴ Objavljene u *Pjesni razlike Antuna Kaznačića Dubrovčanina*, Dubrovnik 1879 (priredio Rajmund Visić), str. 56–75.

²⁵ Prvi put objavljeni bez imena autora u Fran Kurelac (sakupio): *Runje i pahuljice*,

pěšni porugljive i pastirske ponajveć Dubrovačke, Zagreb 1866–1868, str. 24–29; i u *Pjesni razlike Antuna Kaznačića* (v. bilj. 24), str. 111–118.

²⁶ Plakat praizvedbe 30.10. (?) sačuvao se u Dubrovačkom muzeju. Kratku informaciju o izvedbi u »Slovinac«, 4(1881), br. 21. O izvedbi 22. 11. 1896. v. »Crvena Hrvatska«, 1896, br. 47.

²⁷ Pavao Pavličić: »Antun Kaznačić i književna tradicija«. *Dani Hvarskog kazališta*, XXIII, Hrvatska književnost uoči preporoda, Split 1997, str. 239, 243, 248.

²⁸ U *Spljetu* 1866, str. 415–522.

²⁹ *Narodni list* (Il Nazionale), 6(1867), 69, str. 269, u V.: »Rivista bibliografica. Dubrovnik. — Zabavnik Narodne Štionice Dubrovačke za godinu 1867 — u *Spljetu* brzotiskom Antuna Zanoni 1866.« Nešto prije nepotpisani člankopisac u istim novinama apelira na potragu starih kazališnih tekstova: *Nije nam poznato jeda li se tko potrudio potražiti i sakupiti rukopise glumačke po naših gradovih, za stavno znamo da jih svuda dosta ima i cienimo da bi zbirka tizih pozornišnih pisamah bila najtemeljitiija osnova novom narodnom pozorištu*. »Prilog k Narodnom listu«, 2(1863), 27, str. 127.

³⁰ »Dubrovnik«. Zabavnik narodne štionice dubrovačke za god. 1867. *Pozor*, 6 (1867), br. 132 od 11. VI., i u: *Sabrana djela*, knj. IX, Zagreb 1964, str. 219.

³¹ Usp. Nikola Ivanišin, o.c., str. 222; J. Badalić, o.c., je veoma manjkav.

³² Tiskan u Zagrebu 1860. Potpisan inicijalima A.K.M., pa ga neki autori nisu uspjeli dešifrirati. O tome vidi: Karlo Kosor: »Sinjski franjevci u borbi za narodni preporod u Sinju i Cetini od 1860. do 1870. godine«. *Sinjska spomenica 1715–1965*, Sinj 1965, str. 202; Nikša Stančić: *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869)*, Zagreb 1980, str. 158.

³³ Karlo Kosor, o.c., str. 202.

³⁴ Takvih primjera ima više. Ovom zgodom navodim zadarski slučaj: *Nego vrateć govorenje na čitaonicu Zadarsku, mi joj se radujemo da je ona znala shvatiti način pravi kojim se može jako promaknuti napredak narodni, veselom zabavom, to jest, probuditi stari narodni duh, koji se je na pozorištu i u igri javljao, a koga je najljepše danas pozorištem i igrom probuđivati*. »Pozorište narodno u Dalmaciji«. *Prilog k Narodnom listu*, 2 (1863), 27, str. 136. Zanimljivo je razmišljanje splitskog dopisnika narodnjačkog glasila koji svjestan štetne uloge Bajamontijeva kazališta, naglašava: *Druga stvar koja bi mogla držati budnu narodnu ideju bilo bi utemeljenje narodnoga kazališta, kao što su to učinili već Mađari, Poljaci, Česi, Srbi i Hrvati (...) Nadajmo se da Split, koji nikad nije bio zadnji kad je trebalo pokazati primjer lijepoga ne će mnogo zakasnuti i da će osnovati svoju slavensku dramsku družinu*. »Narodni list«, 1 (1862), 16, str. 79. (prijevod s talijanskog)

³⁵ »Iz Putopisa jednoga Mladoga Dalmatina godine 1856.« *Prilog k Narodnom listu*, 1(1862), 69, str. 351. Dojmovi o kazalištu, pogotovo o operi i baletu, nastavljaju se do br. 79. O tome Nikša Stančić, o.c., str. 133–134. Pod Pavlinovićevim potpisom u knjizi *Različiti spisi*, Zadar 1875, u članku naslovljenom »Iz moga putopisa godine 1856.«

³⁶ »O narodnom igrokazalištu«. *Zora dalmatinska*, 2(1845), br. 34. Autograf je u DAD-u.

³⁷ Arhiv HAZU Zagreb, Ostavština I. A. Kaznačića, XV/A I, br. 20. Premda je autor ovoga rada bio upoznat s tom korespondencijom još ranije, prvi je na nju upozorio Trpimir

Macan u raspravi »Ivan Kukuljević i narodno–politički razvitak južne Hrvatske«. *Historijski zbornik*, XXVII–XXVIII, 1974–1975, str. 79–80; Isto i u: *Susreti s hrvatskom Kliom. Povijesne rasprave i članci*, Zagreb 1991, str. 125. V. i Slavica Stojan: *Ivan August Kaznačić, književnik i kulturni djelatnik*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik 1993, str. 93–94.

³⁸ Nacionalna sveučilišna knjižnica Zagreb, Korespondencija I.A. Kaznačića, R 4005/II, br. 18; usp. S. Stojan, o.c., str. 94.

³⁹ *Il Nazionale*, 4 (1865), 7, I., str. 8; 11.I., str. 12 (prijevod s talijanskog).

⁴⁰ Miljenko Foretić: »Predstave na narodnom jeziku u Dubrovniku od otvaranja Bundićeva kazališta g. 1865. do djelovanja Gjačkog teatralnog društva g. 1882«. *Dubrovnik*, 1963, 3–4, str. 36–38. V. i »Narodni list«, 1874, 80, str. 2–3. Za šibenske nastupe dotične družine v. Ivo Livaković: *Kazališni život Šibenika*, Šibenik 1984, str. 38–39.

⁴¹ Slavko Batušić: »Kazališne veze između hrvatskog sjevera i juga«. *Dubrovački festival 1950*, Zagreb 1950, str. 116–119; isti: »Prvo gostovanje zagrebačke drame u Dubrovniku 1875.« *Narodni list* (Zagreb), 1950, 19. VII.; Slobodan P. Novak: »Nešto građe o putu 'Hrvatskog dramatskog kazališta' u Dubrovnik 1875. godine«. *Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku*, sv. XIII–XIV, Dubrovnik 1976, str. 189–216; Miljenko Foretić, o.c. (bilj. 40), str. 38–45.

⁴² U dubrovačkom kazalištu govorio dne 25. travnja 1875. Adam Mandrović. Pjesma je više puta objelodanjivana. Recentno, uz letak, u »Obzoru«, 1875, br. 99 od 1.5. i »Vijencu«, 1875, br. 18, str. 281, te u mnogim knjigama Šenoine poezije, v. *Sabrana djela*, knj. I, Pjesme, Znanje, Zagreb 1963, str. 290–291; i u S.P. Novak, o.c., str. 193–194.

⁴³ A. V.: »Hrvatsko dobrovoljačko društvo u Dubrovniku«. *Vijenac*, 1877, br. 22; o tome i M. Foretić, op.c., str. 45–46. Usp. i »Narodni list«, 1877, br. 36.

⁴⁴ M. Foretić, op.c., str. 48–50. i programi kazališni iz dubrovačkih zbirki: Dubrovački muzej, Arhiv Male braće i DAD.

⁴⁵ »Narodni list«, 1882, br. 7, 25. I. Zdušnu podršku tome htijenju daje i »Slovinac«, 1882, br. 3, 21. I; usp. M. Foretić, o.c., str. 48–49. God. 1879. »Dramatično narodno društvo« Gj.K.Protića gostuje s tri predstave, M. Foretić, o.c., str. 47.

⁴⁶ »Nenadana utjeha«, *Slovinac*, 1879, br. 3, na uvodnome mjestu.